

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՆԱՄԱՆՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՆ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է
ՆՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ
25-ԱՄՅԱԿԻՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ
ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է
ՀՀ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ 25-ԱՄՅԱԿԻՆ

Երևան
ԵՊՀ հրատարակչություն
2017

ՀՏԴ 340:06
ԳՄԴ 67
Ե 813

*Հրատարակության և երաշխավորել
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի խորհուրդը*

Գլխավոր խմբագիր՝

**իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան**

Գլխավոր խմբագրի տեղակալներ՝

**իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Մ. Հայկյանց
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան**

Խմբագրակազմ՝

**իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուզյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիրանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ.Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Ս. Գ. Մեղրյան**

Ե 813 ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու/ ԵՊՀ; Գլխ. խմբ.՝ Գ. Ս. Ղազինյան. –Եր., ԵՊՀ, 2017, 534 էջ:

Ժողովածուն ամփոփում է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետում 2016 թ. դեկտեմբերի 8-ին տեղի ունեցած գիտաժողովի նյութերը՝ նվիրված ՀՀ Սահմանադրությունն ընդունելու 20-ամյակին:

Այն ընդգրկում է իրավունքի գրեթե բոլոր ճյուղերի վերաբերյալ գիտական աշխատանքներ, որոնք աչքի են ընկնում բարձրացված հարցերի արդիանակությամբ, տեսական խոր վերլուծություններով և գործնական նշանակությամբ: Ժողովածուի մեջ տեղ են գտել ինչպես ճանաչված գիտնականների, այնպես էլ երիտասարդ դասախոսների ու ասպիրանտների աշխատանքները: Կարող է օգտակար լինել իրավաբան տեսաբաններին, իրավաստեղծ և իրավակիրառ մարմինների ներկայացուցիչներին, իրավունքի տարբեր հարցերով հետաքրքրվողներին:

ՀՏԴ 340:06
ԳՄԴ 67

ISBN 978-5-8084-2208-7

© ԵՊՀ հրատ., 2017
© Հեղ. խումբ, 2017

ԻՐԱՎԱՀԱՍԿԱՑՈՂՈՒԹՅԱՆ ՏԻՊԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՐԺԱՆԻՔՆԵՐՆ ՈՒ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Արթուր Վաղարշյան

*ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության
ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր*

Գոյություն ունեն իրավունքի հարյուրավոր, և նույնիսկ հազարավոր բնորոշումներ, սակայն դրանց մեջ չկա ոչ մեկը, որ լինի համընդհանուր ճանաչում գտած, բոլորի կողմից ընդունվող¹: Իրավահասկացողության բազմազանությունն իր հիմքում ունի իրավունքի կեցության (օնթոլոգիայի), իրավունքի ճանաչման (իմացության) տարբերություններով պայմանավորված պատճառներ: Արիստոտելի համար իրավունքը քաղաքական արդարությունն էր, միջնադարյան գիտնականների համար՝ աստվածային հիմնադրույթ, Ժան-ժակ Ռուսոյի համար՝ ընդհանուր կամք, Հերիցիգի համար՝ պաշտպանված շահ, Պետրաժիցկու համար՝ իմպերատիվ-ատրիբուտիվ էմոցիաներ, իսկ իրավաբանական դրականության (պոզիտիվականության) դպրոցի ներկայացուցիչների համար՝ պետության հրաման:

Բազմազանությունն էր, որ Կանտի մոտ առաջ բերեց դժգոհություն, թե իրավաբանները հարյուրամյակներով որոնում և չեն կարողանում գտնել իրավունքի բնորոշումը: Եթե Կանտը միայն դժգոհում էր, ապա մի շարք այլ իրավաբանների մոտ իրավունքի բնորոշումների բազմազանությունը և իրավունքի էության շուրջ չհանդարտվող վեճերը հազեցրին վատատեսական, հուսահատական եզրահանգումների, այսինքն՝ իրավունքի էությունը հնարավոր չէ ճանաչել: Այդպես էր մտածում մասնավորապես Ն. Ն. Ալեքսեևը, որը կարծում էր, թե իրավաբանները երբեք էլ չեն գտնի իրավունքի բնորոշումը: Այս մտորումները բարձրացնում են հիմնախնդիր՝ ինչպես վերաբերվել նման բազմազանության հետ:

Նախ պետք է ասել, որ իրավունքի բազմազան և բազմաբնույթ

---

¹ См. у Теория государства и права, Под ред. Г. Н. Манова. М., 1995, էջ 33:

բնորոշումների առկայությունը, բնորոշումներ, որոնք ձևակերպված են կենսական հանգամանքների ազդեցության տակ, և արտացոլում են իրավական կյանքի տարբեր կողմերը կամ տարբեր մոտեցումները դրանց, ինքնին պետք է դիտարկել որպես դրական երևույթ¹: Իրավունքի բնորոշումների բազմազանությունը թույլ է տալիս իրավունքին նայել դարերի հեռվից, արտացոլել դրանում իրավունքի ամենից կարևոր կողմերը և գծերը, որոնք հատուկ են ոչ միայն մեկ պատմական դարաշրջանին, այլև մի շարք կամ բոլոր դարաշրջաններին, իրավունքը տեսնել ոչ միայն կայուն վիճակում, այլ շարժման մեջ: Իրավունքի բնորոշումների բազմազանությունը վկայում եննան պետաիրավական մտքի խորության ու հարստության մասին, որոնք կուտակվել են իրավունքի հետազոտման հազարամյակների ընթացքում²:

Բայց պետք է նկատի ունենալ, որ բնորոշումների նման բազմազանության մեջ կան նաև բացասական պահեր: Օրինակ՝ երբեմն իրավունքի բնորոշումներն իրենց մոտեցումներով փոխբացառում են միմյանց, որն էլ իր հերթին հանգեցնում է տեսական բարդությունների իրավունքի ճանաչման և դրա կիրառման գործընթացում: Այդպիսով՝ իրավունքի հասկացության բնորոշումների բազմազանությունը որպես դրական երևույթ, միաժամանակ հանդես է գալիս որպես բացասական երևույթ: Այս հանգամանքն էլ դրդում է նոր մոտեցումների և մեթոդաբանական հիմքերի վրա փորձել անդրադառնալ իրավունքի բնորոշման հիմնախնդիրներին, ինչ-որ տեղ հաղթահարել հակասականությունը իրավունքի հասկացության բնորոշման մեջ: Հասարակության ընդհանուր և հատկապես իրավական զարգացման գործընթացում իրավունքի հասկացությունը ոչ միայն իրավական մտածողության և մշակույթի հիմքն է, այլև իրավական ճանաչողության և արժեքաբանության մեթոդաբանական հիմքն է իրավագի-

---

¹ Ст'ю Общая теория государства и права. Академ. курс в 2-х томах, под ред. проф. М. Н. Марченко. Том 2. Теория права. М., 1998, էջ 8:

² Ст'ю Общая теория государства и права. Академ. курс в 2-х томах, под ред. проф. М. Н. Марченко. Том 2. Теория права. М., 1998, էջ 9:

տության բոլոր ճյուղերի ու ոլորտների համար: Իրավունքի հասկացողության այդ նշանակությունը պայմանավորում է նրա արդիականությունը, իսկ վերջինս էլ՝ այդ հիմնախնդրին անընդհատ անդրադառնալը, ճանաչողության նորացմանը:

Այսպիսով՝ «իրավունք» հասկացության բնորոշումների բազմազանությունը պետք է առաջացնի ոչ թե խուճապ և հուսահատություն, այլ ընդհակառակը լավատեսություն: «Աշխարհում դրան (բազմազանությանը) վերաբերում են հանգիստ, և իրականում, չկան հիմքեր, ողբերգություն տեսնելու այն բանում, որ քաղաքակիրթ մարդկությունը ոչ մի կերպ չի կարողանում գալ համաձայնության այն հարցում, թե ինչ է իրավունքը»¹: Այդպիսի փիլիսոփայական մոտեցումը իրավահասկացության բազմազանության հիմնախնդրին պայմանավորված է իմացաբանական առավելություններով: Այսպես, Վ. Լազարերը նույնիսկ բազմազանությունը դիտարկում է ոչ թե բացասական, այլ դրական գործոն. «Իրավունքի տարբեր բնորոշումների առկայությունն, ինքնին, նույնիսկ վատ չէ, եթե, իհարկե, դրանք չեն խեղաթյուրում պատկերը, եթե միակողմանի բնորոշումը չի հավակնում վերածվելու միակ ճշմարիտի, խաղալ համընդհանուրի դեր, իրենով փոխարինել մնացածները»²:

Սակայն բազմազանությունը ընդունակ է առաջացնել բարդություններ իրավաբանների կրթության գործընթացում, հատկապես իրավունքի տեսության գիտական մակարդակում: Այդ բարդության հաղթահարումը հնարավոր է իրավահասկացության ուսումնասիրությանը ոչ թե առանձին մտածողների ու իրավական հայեցակարգերի դիրքորոշումները մեկ առ մեկ ուսումնասիրելով, այլ իրավահասկացողության հիմնահարցին տիպաբանական տեսանկյունից մոտենալով: Իրավահասկացողության տիպաբանությունը՝ որպես մեթոդաբանական մոտեցում հնարավորություն է տալիս համակարգել բոլոր իրավահասկացությունները, ըստ ընդհանուր և տարբերիչ

---

¹ Sté u Теория государства и права. Под ред. Г. Н. Манова. М., 1995, էջ 31:

² Sté u Общая теория государства и права. Под ред. В. В. Лазарева. М., 1994, էջ 85:

հատկանիշների, առավելությունների ու թերությունների, առաջադիմական և հետադիմական բնույթի:

Իրավահասկացության դասակարգման-տիպաբանության մեթոդաբանությունը թույլ է տալիս համակարգել իրավունքի վերաբերյալ տարբեր հայացքները՝ որոշակի չափանիշների օգնությամբ: Այդ համակարգման արդյունքում իրավահասկացության բոլոր հանրահայտ տարբերակներն ու վարկածները խմբավորվում են որոշակի տիպերում: Այդպիսով, ամեն մի տիպում կարող են հայտնվել իրավահասկացության տարբեր վարկածները, որոնք ընդհանուր են համակարգման չափանիշով, բայց տարբեր այլ հատկություններով:

Իրավահասկացության տիպը բնորոշվում է որպես իրավունքի հայեցակարգ, որը կանխորոշում է իրավաբանական ճանաչողության և հայեցակարգի սկզբունքը, նմուշը, իմաստային մոդելը, իրավագիտության համապատասխան հայեցակարգի մեթոդը¹: Իրավական հայեցակարգերը քանակապես շատ ավելի են, քան իրավահասկացության տիպերը, որովհետև մի քանի հայեցակարգեր կարող են միավորվել մեկ տիպում: Միաժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ բազմազանությունը բնորոշ է ոչ միայն իրավունքի հասկացության բնորոշմանը, այլև իրավունքի հասկացողության տիպաբանությանը: Այդ բազմազանությունը պայմանավորված է տիպականացման (համակարգման) չափանիշների տարբերություններով: Օրինակ, որպես դասակարգման հիմք, կարող է ծառայել իրավակազմավորման աղբյուրը՝ Աստվածը, մարդը, բնությունը, պետությունը և այլն: Կամ որն է իրավունքի էությունը՝ դասակարգի կամքը, թե՞ մարդու ազատության չափը, կամ էլ անհատի բնական եասսիրությունը:

Իրավահասկացողության տիպաբանության վարկածներից է իրավահասկացողության դասակարգումը սուբստանցիոնալ (բովանդակային), ձևական և խառը տիպերի²: Իրավունքի սուբստանցիոնալ

---

¹ Տե՛ս **Малахов В.П.** *Философия права.* М., 2002, էջ 448:

² Ըստ պրոֆ. Մանուկի իրավունքի հասկացության և բնորոշման բովանդակային տիպն առավելապես դրսևորվում է բնական-իրավական տեսությունների միջոցով (ինչն, իհարկե, այդպես չէ, որովհետև գոյություն ունեն իրավունքի սուբստանցիոնալ այլ հասկացություններ), իսկ ձևականը՝ իրավա-

հասկացության կողմնակիցներն իրավունքի գոյությունը կապում են դրա բովանդակության հետ, առաջնային տեղ են տալիս նորմի բովանդակային որակներին, այնուհետև՝ ձևական: Իրավունքի սուբստանցիոնալ բնորոշումների վարկածներից են, օրինակ՝ բնական-իրավական, ուտիլիտարիստական, ազատական բնորոշումները:

Բնական իրավունքի դիրքերից հանդես եկողները իրավունքի նորմերի իրական և պիտանի լինելը կապում են արդարության, բարության, բարիքի, բնական և անօտարելի իրավունքների և այլնի հետ: Այսինքն՝ իրավունքի նորմն ինքնին պիտանի է այնքանով, որքանով որ նա ունի արժեքային որոշակիություն:

Ուտիլիտարականներն իրավունքի նորմի իրավաբանական իրողությունը կապում են օգուտի, մարդկանց երջանկության հետ: Հետևաբար՝ իրավունքի սոցիալական առաքելությունն այդ արժեքների հաստատումն է հասարակական կյանքում: Ազատականներն իրավունքի առաքելությունը կապում են անհատի ազատություն կատեգորիայի հետ: Իրավունքի սուբստանցիոնալ բնորոշումներից է, օրինակ ռուս փիլիսոփա Վլ. Մոլոժյովի հետևյալ բնորոշումը. «Իրավունքը որոշակի նվազագույն բարիքի կամ կարգի իրացման հարկադիր պահանջն է, որը թույլ չի տալիս չարիքի հայտնի դրսևորումները»: Կանտը գիտակցելով, թե ինչքան կարևոր է իրավահասկացության խնդրը, տվել է իրավունքի բովանդակային բավականին յուրօրինակ մեկնաբանումը: Մարդն ի ծնե ունի շնորհ՝ ինքն իրեն համար սահմանելու նպատակ և վարքագծի տարբերակներ՝ համապատասխան նախատեսված նպատակի: Անհատը, ըստ Կանտի, էակ է, որը սկզբունքորեն ընդունակ է դառնալ «տեր ինքն իրեն» և այդ իսկ պատճառով կարիք չունի արտաքին խնամակալության այս կամ այն արժեքային կամ նորմատիվ ընտրությունն իրականացնելիս: Խնդիրը, սակայն այն է, որ փաստորեն ոչ բոլորն են անհատական ազատությունն օգտագործում միայն «կատեգորիկ իմպերատիվը» իրացնելու համար, ամենուր այն վերածվում է կամայականության: «Պայ-

---

բանական-պոզիտիվիստական բնորոշումների տեսքով (տե՛ս Теория государства и права. Под ред. Г. Н. Манова. М., 1995, էջ 34, 37):

մանների ամբողջությունը, որոնք ազատության օբյեկտիվ ընդհանուր օրենքի միջոցով սահմանափակում են մեկի կամայականությունը մյուսների նկատմամբ և, հետևաբար, բացառում իրավաբանական բախումները հասարակության մեջ», Կանտն անվանում է իրավունք: Հետևաբար՝ իրավունքի ճշմարիտ կոչումն է հուսալիորեն երաշխավորել այն սոցիալական տարածության բարոյականությունը, որում անարգելք կիրացվի անհատի ազատությունը: Ամեն դեպքում պետք է պահպանվի անհատի բարոյական ինքնավարությունը: Դրանում է իրավունքի բարոյական հիմնավորվածության Կանտի գաղափարի էությունը: Իրավունքի իրականացումը պահանջում է որպեսզի այն լինի համապարտադիր, այդ նպատակով այն օժտում են հարկադրական ուժով: Իրավունքի համար այդքան կարևոր հատկությունը նրան կարող է հաղորդել պետությունը՝ հարկադրանքի իսկական և առաջնային կրողը: Ըստ Կանտի ստացվում է, որ վերջ ի վերջո պետականությունը կյանքի են կոչում կատեգորիկ իմպերատիվի պահանջները¹: Ինչպես երևաց բերված բնորոշումներից իրավունքի սուբստանցիոնալ բնորոշումները սովորաբար համարվում են արժեքային բնորոշումներ և դրանով իսկ պարունակում են արժեքային ճանաչողության առանձնահատկությունները: Արժեքային ճանաչողությունը շատ դեպքերում սուբյեկտիվ է, տարընթերցվող, բարդ և ոչ հստակ: Այնինչ իրավունքի սահմանման համար շատ անհրաժեշտ է պարզություն և հստակություն:

Իրավունքի ձևական բնորոշումները, ըստ պրոֆ. Մանովի, իրավունքի սահմանումը կապում են ոչ թե նրա բովանդակության, այլ ձևի հետ, կամ դրա ստեղծման, գործողության և ապահովման եղանակների հետ²: Այսինքն՝ իրավունքն իրական է այնքանով, որքանով այն ունի ընդունման պատշաճ կարգ, հեղինակավոր ապահովում, գործում է հարկադրաբար: Իրավունքի ձևական բնորոշումների հեղինակների դիրքերից իրավունքի սուբստանցիոնալ բնորոշումները գործնականում անպետք են:

---

¹ См. и История политических и правовых теорий. Под ред. В. С. Нерсесянца. М., 1999, էջ 328:

² См. и Теория государства и права. Под ред. Г. Н. Манова. М., 1995, էջ 35:

Առաջարկելով իրավունքի բնորոշումների կամ իրավահասկացողության բովանդակային և ձևական տիպերը՝ պրոֆ. Մանովը երկուսն էլ համարում է թերի, քայց միաժամանակ արժեքավոր: «Բնորոշումներում չի հաջողվում հաղթահարել տարածությունն իրավունքի բարձրագույն և ստորին մակարդակների միջև: Ով նայում է երկնքին, չի տեսնում երկիրը, ով նայում է երկրին չի տեսում երկինքը»¹:

Իրավահասկացության խառը տիպը, ըստ Մանովի, դա իրավունքին տրված բնորոշումներն են, որոնք միավորում են սուբստանցիոնալ և ձևական բնորոշումները: Հետևաբար՝ այսպիսի իրավահասկացությունը կարելի է համարել բովանդակային-ձևական (խառը)²: Այսպիսին է նաև Վ. Ներսիսյանցի կառուցած բնորոշումը՝ իրավունքի և օրենքի տարբերության ու հարաբերակցության ազատական-իրավաբանական հայեցակարգի դիրքերից:

Իրավահասկացողության դասակարգումը պոզիտիվիստական (լեգիստական և սոցիոլոգիական) և ոչ պոզիտիվիստական (էթիկական և ազատական-իրավաբանական) տիպերի առաջարկում է Վ. Չետվերնինը³: Պոզիտիվիստական իրավահասկացողությունը գտնում է, որ իրավունքը դա այն նորմերն ու հրամաններն են, որոնք հրապարակվում են պետության կողմից, պաշտոնական ձևերով և ունեն համապարտադիր և հարկադրական ուժ: Հետևաբար, իրավունքի հարկադրականությունը և ձևական որոշակիությունը՝ իրավունքի էությունն է: Դրանով է իրավունքը տարբերվում բարոյականությունից: Այս դիրքորոշման տեսանկյունից «իրավունք» և «նորմատիվ իրավական ակտ» (օրենք՝ լայն իմաստով) եզրույթները հոմանիշներ են: Ոչ պոզիտիվիստական իրավահասկացությունը, որպես տիպ, հակադիր է պոզիտիվիստականին, և ներառում է իրավական մտքի այն ուղղությունները, որոնք տարբերակում են իրավունքը և օ-

---

¹ Տե՛ս Теория государства и права. Под ред. Г. Н. Манова. М., 1995, էջ 31:

² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 37:

³ Տե՛ս **Четвернин В.А.** Понятия права и государства. Введение в курс теории права и государства. М., 1997:

րենքը¹:

Վ. Չետվերինին իրավահասակացության այս երկու տիպերի շրջանակներում առանձնացնում է տարբերակներ, իսկ դրանցում՝ նաև վարկածներ: Ըստ նրա իրավահասակացողության պոզիտիվիստական կամ լեգիստական տիպն ունի երկու տարբերակ, իսկ դրանցից ամեն մեկն էլ՝ իր վարկածները: Սխեմատիկորեն այդ դասակարգումն ունի հետևյալ պատկերը²:

Լեգիստական իրավահասակացություն	Սոցիոլոգիական իրավահասակացություն
<p>1. Դասական լեգիստական պոզիտիվականություն՝</p> <ul style="list-style-type: none"> • իրավունքի ոչ գաղափարական, ֆենոմենալիստական հասկացություն (Օստին Դ., Լաբանդ Պ., Բերգբոմ Կ., Շերշենիչ Գ.), • մարքսիստական մատերիալիստական իրավահասակացություն: <p>2. Լեգիստական նեոպոզիտիվականություն.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Հ. Քելզենի «իրավունքի մաքուր» ուսմունքը: 	<p>Իրավունքի սոցիոլոգիական հասկացությունը՝ ընդանուր իրավունքի երկրներում:</p>

Իրավունքի ոչ պոզիտիվիստական հասկացության կողմնակիցներն իրավունքի բնորոշումը կառուցում են բովանդակային բնութագրերի վրա, այսինքն՝ թե ինչ է իրավունքը հարցը բացատրում են իրավական երևույթների բովանդակության միջոցով: Այս մեթոդաբանական դիրքերից Վ. Չետվերինին առաջարկում ոչ պոզիտիվիստական

¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 12:

² Աղյուսակը կազմվել է օգտագործելով Վ. Չետվերինիի՝ Понятия права и государства. Введение в курс теории права и государства. М., 1997 մենագրությունը:

տական (բովանդակային) իրավահասկացության տիպի շրջանակներում առանձնացնել իրավունքի էթիկական և իրավաբանական հասկացությունները:

Իրավունքի էթիկական հասկացությունը՝ մերժելով իրավունքի մոտ սեփական բովանդակության առկայությունը, իրավունքը նույնացնում է արդարության մասին պարտիկուլյար պատկերացումների հետ: Իրավունքի էթիկական հասկացությունը տարբերում է իրավունքը և օրենքը, ընդ որում՝ «իրավունքը» մեկնաբանվում է «արդարություն» հասկացության միջոցով: Իսկ ինքը՝ արդարությունը (թե ինչպիսին պիտի լինեն հասարակական հարաբերությունները) մեկնաբանվում է մարդկանց արժեքային պատկերացումների միջոցով: «Իրավունքը դա նորմերն ու լիազորություններն են, որոնք արտահայտում և ապահովում են անհատների ազատությունը միմյանց միջև և պետության հետ հարաբերություններում: Իրավունքը պաշտպանում է անհատներին բռնությունից և կամայականությունից՝ սեփականության, թելադրանքի, ենթարկման հարաբերություններում: Իրավական հաղորդակցությունը դա ազատների և իրենց ազատության մեջ հավասար մարդկանց հաղորդակցություն է»²: Իրավունքի իրավաբանական-ազատական հասկացությունները զարգացել են ու հարստացվել են Լոքի, Կանտի, Հեգելի, Հայեկի կողմից: Արդի ժամանակներում իրավունքի ազատական հայեցակարգի զարգացնողներից է Վ. Ներսիսյանը:

Գտնելով, որ իրավաբանական մտածողության նրբություններն անթիվ և անհամար են, ֆրանսիացի իրավագետ Ժան-Լուի Բերժելը վերարտադրելով դրանց ամենից ընդհանուր գծերն ու հիմնական միտումները առաջարկում է իրավաբանական երկու հիմնարար հոսանքներ (իրավահասկացության տիպեր). ա) իրավունքի իդեալիստական փիլիսոփայություններ (իրավունքի իդեալիստական հասկացության տիպեր), իդեալիստական իրավաբանական մտածողություն, բ) իրավունքի պոզիտիվիստական արտացոլում (հասկացու-

---

¹ Տե՛ս **Четвернин В. А.** Понятия права и государства. Введение в курс теории права и государства. М., 1997, էջ 54:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 16:

յուն)¹:

Բդեալիստական իրավական փիլիսոփայության հիմնական դրսևորումը, դասակարգման հեղինակը համարում է բնական իրավական մտածողությունը և «արդարություն» կատեգորիայի վրա կառուցված հայեցակարգերը: Դրանցում ընդհանուրն այն է, որ և՛ բնական իրավունքը, և՛ արդարությունը, վեր է պոզիտիվ իրավունքից և դոմոկլեյսյան սրի պես կախված է օրենսդրի գլխից վեր: Բդեալիստական իրավահասկացողության գոյությունը սկսվում է անտիկ աշխարհից, շարունակվում մեր օրերում: Իհարկե, բովանդակային առումով ամեն մի դարաշրջանում կան բազմազան մոտեցումներ, ինչպես նաև միջդարաշրջանային տարբերություններ: Բայց ընդհանուրը նրանց միջև այն է, որ ընդունում են պոզիտիվ օրենքների աղբյուր հանդիսացող համընդհանուր և անքակտելի իրավունքի առկայությունը²: Դասակարգման հեղինակը իրավունքի փիլիսոփայական մոտեցումների թերություն է համարում հակաիրական կամ ոչ ճշգրիտ լինելը, չափից դուրս բացարձակվածությունը, ինչպես նաև ոչ հստակ, տարալուծված, ճևացող բնույթը:

Որոշիտիվիստական իրավահասկացությունը, ըստ Բերժելի, իրավունքի այն հասկացողությունն է, որը մերժում է ցանկացած իրավական մետաֆիզիկա, ցանկացած տրանսցենդենտալ արդարություն, բնական իրավունքի ցանկացած գաղափար, իսկ որպես իր դիրքորոշման հիմնավորված փաստարկում նշում է այն հանգամանքը, որ ճանաչելի է միայն պոզիտիվ, գիտական կամ իրավական իրականությունը³: Այս մեթոդաբանական մոտեցման հիման վրա, Բերժելը կախված այն հանգամանքից, թե ով ինչ «պոզիտիվ իրականության» վրա է կառուցում իր հայեցակարգը, առանձնացնում է պոզիտիվա-

---

¹ Շան-Լուի Բերժելի կողմից իրավահասկացության դասակարգման վերը բերված տարբերակը համարվում է դասակարգում «ի՛նչ է իրավունքը» հարցի տեսանկյունից: Մակայն նա առաջարկում է իրավահասկացություն մեկ դասակարգում ևս, հիմք ընդունելով այնպիսի չափանիշ, ինչպիսին է «իրավունքի վերջնական նպատակները» (այդ մասին տե՛ս **Бержель Ж.** *Общая теория права.* М., 2000, էջ 56-76):

² Տե՛ս **Бержель Ж.** *Общая теория права.* М., 2000, էջ 42-45:

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 48:

կանության հետևյալ տեսակները. ա) իրավական կամ իրավաբանական, բ) սոցիոլոգիական¹:

Իրավաբանական դրականությունը որպես արժեք ճանաչում է միայն դրական իրավունքի նորմերը, ցանկացած իրավունք հանգեցնում է նորմերին, որ գործում են տվյալ դարաշրջանում, տվյալ պետության մեջ: Իրավաբանական դրականության կամ որ նույն է նորմատիվականության թերությունն այն է, որ ծնում է պետական իշխանության կամայականություն և ամբողջատիրություն: Այս թերությունը հաղթահարելու համար ծնվեցին գիտական (սոցիոլոգիական) իրավական դպրոցները, որոնք իրավունքի հայեցակարգը հանգեցրին որոշակի սոցիոլոգիական, քաղաքական, պատմական կամ տնտեսական մոտեցման: Այսինքն՝ դրականության կողմնակիցների կարծիքով, իրավունքի աղբյուր են համարվում պատմության, տնտեսության, սոցիոլոգիայի փաստերը: Իրավունքը պետության ծնունդը չէ, այլ պատմության, տնտեսության կամ հասարակության պտուղն է, կամ ծնունդը:

Ռուս իրավագետ Ռ. Լիվշիցը նկատի ունենալով իրավունքի նկատմամբ բազմազան մոտեցումները՝ արձանագրում է, որ իրավունքի վերաբերյալ բոլոր պատկերացումները հենվում են ընդհանուր հիմքի վրա, այն է՝ իրավունքը մարդկանց համար միշտ հանդես է եկել որպես հասարակության մեջ որոշակի կարգ²: Սակայն այդ ընդհանուր հիմքով հանդերձ առկա են տարբերություններ: Իրավունքի մասին ուսմունքների բազմազանությունը՝ ըստ Ռ. Լիվշիցի, վերաբերում է ն՝ իրավունքի բովանդակությանը, ն՝ իրավունքի ձևին: Երբ խոսքը իրավունքի, որպես որոշակի կարգի, բովանդակության մասին, ենթադրվում է, թե ում շահերն է արտացոլում և ամրագրում այդ կարգը, որ հասարակական խմբերն են կանգնած նրա հետևում, ում օգտին է և ընդդեմ ում է ուղղված այդ կարգը: Այլ կերպ ասած, այս տեսաբանն իրավունքի բովանդակություն ասելով հասկանում է նրա սոցիալական որակը, նրա ծառայությունը այս կամ այն հասարակական շերտերին: Այս մոտեցման հիման վրա իրավունքի (նաև

---

¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 48:

² Տե՛ս **Лившиц Р. З.** Теория права. М., 1994, էջ 11:

պետության) բովանդակության մասին բոլոր հայացքները Ռ. Լիվշիցը հանգեցնում է ելակետային երկու դիրքորոշման հակադրությանը¹:

Առաջին, իրավունքը և պետությունը հարկադրական (ռեպրեսիվ) ուժի միջոցներ, բռնության ու հարկադրանքի միջոցով հասարակական կարգուկանոնի ապահովման և հակասությունների լուծման միջոցներ են: Հետևաբար, երկուսն էլ գործիք են հասարակության մի մասի ձեռքին, մյուս մասին իրեն ենթարկելու համար: Այս դիրքորոշումն ամենից հստակ և հետևողականորեն, ըստ Ռ. Լիվշիցի, արտացոլված է բռնության տեսության² և մարքսիստական տեսության մեջ:

Երկրորդ, իրավունքը և պետությունն ապահովում են հասարակական կարգուկանոնը հակասությունների վերացման, սոցիալական փոխզիջումների հասնելու միջոցով³: Այս դիրքորոշումն ամենից հետևողական արտահայտված է հասարակական դաշինքի, սոցիալական գործառույթների⁴, ինչպես նաև սոցիալ-ժողովրդավարության տեսություններում:

Իրավունքի ձևին հանգող իրավահասկացության տեսակները, սույն հեղինակը, բխեցնում է այն կանխադրությից, որ իրավական իրականությունը դրսևորվում է երեք ձևում. ա) իրավագիտակցություն, իրավական գաղափար (իդեա), բ) դրական իրավական նորմեր, գ) հասարակական հարաբերություններ⁵: Իրավունքի տարբեր

---

¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 12:

² Բռնության տեսությունը հետևողականորեն շարադրել է Լ. Գումպլովիչը՝ 19-րդ դարում, Ավստրիայում և Ֆրանսիայում (տե՛ս *История политических и правовых учений*. М., 1988, էջ 586-587):

³ Տե՛ս **Лившиц Р. З.** *Теория права*. М., 1994, էջ 13:

⁴ Սոցիալակա գործառույթների տեսությունը մշակել է ֆրանսիացի իրավաբան Լ. Դյուգին, 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին: Լ. Դյուգիի ուսմունքը և նրա հետևորդներին ընդունված է անվանել սոլիդարիստներ, հայերեն համերաշխականներ:

⁵ Հասարակական հարաբերությունները որպես ձև ծնում են իրավական նորմերը և իրենց հերթին կրում են այդ նորմերի ազդեցությունը: Այլ կերպ

դպրոցներում նշված ձևերից յուրաքանչյուրի դերը և նշանակությունը տարբեր է: Հետևաբար, իրավահասակացության տեսությունների ողջ բազմերանգությունը կարելի է ներկայացնել երեք տիպով (դպրոցով)՝ արժեքային (կամ աքսիոլոգիական), նորմատիվ, սոցիոլոգիական:

Արժեքային իրավահասակացությունն իրավական իրականության կարևորագույն բաղադրատարր է ճանաչում նրա հոգևոր, գաղափարական, բարոյական հիմքերը: Այլ կերպ ասած՝ իրավական գաղափարները, իդեաները: Այդպիսի իրավահասակացությունը կարելի է համարել իդեալիստական: Նման իրավահասակացության դեպքում իրավական նորմերը և հարաբերությունները միայն արտացոլում և կենսագործում են այդ գաղափարները: Այդպիսիք են բնական իրավական, իրավունքի համերաշխականության, հոգեբանական և այլ տեսությունները¹:

Իրավահասակացության նորմատիվ տիպը ձևերի եռյակից առաջնությունը տալիս է նորմերին: Նորմն իրավունքի սիրտն է, նրա կարևորագույն տարրը: Գաղափարներն իրավունքի նորմերի նախադրյալներն են, իսկ հարաբերությունները՝ կարգավորված նորմով, այդ նորմերի գործողության արդյունք: Իրավահասակացողության նման տիպի շրջանակներում են գտնվում նորմատիվիստական և պոզիտիվիստական տեսությունները:

Իրավահասակացողության սոցիոլոգիական տիպը (իրավունքի սոցիոլոգիական զանազան տեսությունները) առաջնայնությունը տալիս է իրական կենսական իրավական հարաբերություններին: «Պարզ ասած, իրավունքը, ըստ այս դպրոցի, ոչ թե այն է, ինչ պատկերվել է, և ոչ էլ այն, ինչ ամրագրվել է, այլ այն ինչ ստացվել է իրականում»:²:

Ըստ Ա. Պոլյակովի իրավահասակացության տիպն իրավունքի որոշակի կերպար է, որը բնութագրվում է իրավունքի ամենից ընդհա-

---

ասած՝ հասարակական հարաբերություններն իրավունքի նորմերի աղբյուր են և դրանց գործողության հետևանք:

¹ Տե՛ս **Лившиц Р. З.** Теория права. М., 1994, էջ 15:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 17:

նուր տեսական հատկանիշների համակցությամբ և դրա նկատմամբ գործնական (արժեքային) վերաբերմունքի ամենից ընդհանուր հատկանիշներով¹: Իրավահասակացության տիպի նման բնորոշումից ելնելով՝ այս մտածողն առանձնացնում է իրավահասակացության դասակարգման երկու հիմքեր՝ պրակտիկ և տեսական:

Իրավահասակացության պրակտիկ տիպն արտացոլվում է հասարակական իրավական գիտակցության մեջ՝ ամենից ընդհանուր հատկանիշների տեսքով և բնութագրում է հասարակության վերաբերմունքն իրավունքի նկատմամբ, նրա հատուկ իրավատեսությունը և իրավագագացումը: Այս հիմքով յուրաքանչյուր քաղաքակրթություն ունի իրավահասակացողության իր տիպը: Վերացարկվելով կարելի է առանձնացնել նաև ավելի ընդհանուր խմբեր՝ օրինակ Արևելքի և Արևմուտքի իրավահասակացություն²:

«Տեսական իրավահասակացությունը ձևավորված է հայեցակարգային կերպով, իսկ արժեքային պահերը դրանում գաղափարականացված են և հաճախ թերագնահատված»³: Ըստ Ա. Պոլյակովի, տեսական զարգացման ընթացքում արևմտյան դասական իրավական միտքը ձևավորել է երեք հիմնական տեսական պատկերացումներ իրավունքի հասկացողությանը, իրավահասակացության երեք տիպ՝ բնական-իրավական, էտատիստական, սոցիոլոգիական:

Չբավարարվելով այս դասակարգմամբ, Ա. Պոլյակովը գտնում է, որ արդի հետդասական գիտության մեջ գերիշխում է կոմունիկատիվ ռազմավարությունը, որն ընդունակ է մշակել իրավական հիմնական դպրոցների և ուղղությունների կենսական գաղափարները միավորող իրավական ամբողջական ինտեգրատիվ հայեցակարգ: «Մեզ պետք է իրավագիտություն, որը կինտեգրացնի երեք ավանդական դպրոցները և դուրս կգա դրանց շրջանակից»⁴: Այդպիսի ինտեգրացումն այս հեղինակը հնարավոր է համարում ֆենոմենաբանական-

---

¹ Տե՛ս **Поляков А. В.** Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода. СПб., 2004, էջ 81:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 82:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 82-83:

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 106-107:

կումունիկատիվ մոտեցման համատեքստում և ձևավորվող տեսությունը, ըստ էության, լինելու իրավունքի ֆենոմենաբանական-կումունիկատիվ տեսություն:

Ըստ Վ. Ներսիսյանցի «Իրավական մտքի և իրավագիտության պատմությունը և տեսությունը վկայում են իրավահասկացության երկու հակադիր տիպերի գոյության մասին: Իրավունքի հասկացման և իրավունք հասկացության մեկնաբանման այդ երկու տիպերը կարելի է պայմանականորեն անվանել որպես իրավաբանական և լեգիստական»¹:

Իրավագիտության՝ որպես իրավունքի և պետության մասին գիտության, համար ելակետային ու որոշիչ նշանակություն ունի դրա հիմքում ընկած իրավունքի հասկացողության (և հասկացության) այս կամ այն տիպը: Հենց իրավահասկացության տիպն է որոշում իրավունքի և պետության իրավաբանական իմացության սկզբունքն ու նմուշը, իրավագիտության համապատասխան հայեցակարգի գիտական-իրավական բովանդակությունը, առարկան և մեթոդը: Իրավահասկացության տիպաբանությունը, այսինքն՝ իրավունքի մեկնաբանման տարբեր տեսակների դասակարգումը և դրանց բաժանումը միատիպ (միասեռ) խմբերի, կարելի է կատարել տարբեր հիմքերով (չափանիշներով): Վ. Ներսիսյանցը բոլոր դասակարգումներից առանձնացնում է իրավահասկացության երկու տիպ՝ լեգիստական-նորմատիվիստական և իրավաբանական: Իրավահասկացության այդ տիպերի սկզբունքային տարբերությունն է իրավունքի և օրենքի տարբերակման կամ նույնացման պահը: Այսպիսով՝ լեգիստական և իրավաբանական իրավահասկացության տարբերությունն այն է, որ առաջինը տարբերություն չի դնում օրենքի և իրավունքի միջև: Ըստ լեգիզմի՝ օրենքականության իրավունքը հենց և միայն պաշտոնապես առկա, գործող դրական պոզիտիվ իրավունքն է:

Դասակարգման հեղինակը՝ Վ. Ներսիսյանցն իրավաբանական իրավահասկացության շրջանակում տարբերում է երկու մոտեցում՝ բնական-իրավական և ազատական-իրավաբանական:

---

¹ См. у **Нерсесянц В. С.** Право и закон. М., 1983: **Нерсесянц В. С.** Общая теория права и государства. М., 1999, էջ 28:

Իրավահասկացության բնական-իրավական վարկածի համար որոշիչ նշանակություն ունի բնական իրավունքի (չգրված իրավունքի) և պոզիտիվ իրավունքի՝ պետության կողմից սահմանված օրենսդրության տարբերակումը: Համաձայն այդ տեսության՝ բոլոր մարդիկ ի ծնե օժտված են անօտարելի և անքակտելի բնական իրավունքներով, որոնք արդյունք են բնական օրինաչափությունների և պայմանավորված են մարդու ու հասարակության բնույթով, հետևաբար, կախված չեն պետության կամ կոնկրետ օրենսդրի կամքից: Բնական-իրավական հայեցակարգերի հեղինակները բնական իրավունքի կոնկրետ բովանդակությունը մեկնաբանում են այնպիսի երևույթների միջոցով, ինչպիսիք են՝ բոլոր մարդկանց բնական հավասարությունը և ազատությունը, արժանապատվությունը, մարդու այս կամ այն անօտարելի իրավունքները և ազատությունները՝ սկսած նման առանձին իրավունքներից և ազատություններից մինչև այդ բնագավառում ժամանակակից համաշխարհային ստանդարտները և այլն¹: Բնական իրավունքը չափանիշ է օրենքների համար: Պետության կողմից սահմանված և նորմատիվ տեքստերում շարադրված վարքագծի կանոնները պետք է բխեն բնական իրավունքից, արտացոլեն կամ համապատասխանեն դրան: Հետևաբար, պետության կողմից սահմանված իրավունքի կոչումը բնական իրավունքի (մարդու և քաղաքացու հանրաճանաչ իրավունքների և ազատությունների, ժողովրդավարության) ապահովումն է, դրա կենսագործումը, պահպանությունը, պաշտպանությունը: Այն օրենքները, որոնք չեն համապատասխանում բնական իրավունքին ոչ իրավական օրենքներ են, ուրեմն պետք է վերացվեն:

Իրավունքի ազատական-իրավական բնորոշումը կառուցված է իրավունքի և օրենքի տարբերության ու հարաբերակցության հայեցակարգի վրա: Վ. Ներսիսյանցը դրական իրավունքի (իրավական օրենքի) ընդհանուր հասկացության գիտական բնորոշման մեջ ներառում է երկու բնութագիր, որոնցից առաջինը պարունակում է իրավունքի՝ որպես էության (այսինքն՝ իրավունքի օրենքից տարբեր լի-

---

¹ St' u История политических и правовых учений. М., 1998, էջ 316-321, 669-703:

նելու) բնութագիրը, իսկ երկրորդը՝ իրավունքի՝ որպես երևույթի (այսինքն՝ իրավունքի՝ որպես պետականորեն պարտադիր պաշտոնական-իշխանական երևույթի) բնութագիրը: Այս հիմքի հաշվառմամբ, Վ. Ներսիսյանցը ձևակերպում է մի շարք համապատասխան գիտական բնորոշումներ.

1) Իրավունքի օբյեկտիվ պահանջներին համապատասխանող պոզիտիվ իրավունքը (օրենքը՝ ըստ իրավունքին նրա համընկնելու) համապարտադիր, պետական պաշտպանությամբ ապահովված, ձևական հավասարություն է, օրինական ուժով օժտված ազատության հավասար չափն է, օրենքի ուժ ունեցող արդարությունն է, հավասարության, ազատության և արդարության համապարտադիր ձևն է, հավասարության, ազատության և արդարության նորմերի համապարտադիր համակարգն է¹:

2) Իրավունքի օբյեկտիվ պահանջներին համապատասխանող պոզիտիվ իրավունքը ձևական հավասարության սկզբունքին համապատասխանող, պետության սահմանած կամ թույլատրած և պետական հարկադրանքի հնարավորությամբ ապահովված նորմերի համակարգ է:

Ազատական-իրավաբանական վերը բերված գիտական բնորոշումների էական տարբերությունն իրավունքի տարածված և սովորական լեզուստական (պոզիտիվստական) բնորոշումներից այն է, որ ազատական-իրավաբանական գիտական բնորոշման մեջ ընդգրծվում է պետականորեն սահմանված և պաշտպանվող նորմերի ձևական հավասարության սկզբունքի պահանջներին համապատասխանելու անհրաժեշտությունը: Այդ նշանակում է, որ նորմերի պետականորեն սահմանված և պաշտպանվող համակարգը պետք է լինի ձևական հավասարության սկզբունքի նորմատիվ կոնկրետացումը (այսինքն՝ կոնկրետացումը որոշակի նորմերի տեսքով): Միայն այդ դեպքում նորմերի համակարգը կլինի իրավունքի նորմերի համակարգ: Հենց դրանում է իրավունքի տարբերությունը ոչ իրավունքից:

Այսպիսով, ամփոփելով իրավահասկացողության տիպաբանության վարկածների քննարկումը կարող ենք ասել, որ ըստ էութ-

---

¹ Տե՛ս **Нерсесянц В. С.** Общая теория права и государства. М., 1999, էջ 75:

յան, բոլոր դասակարգումների հիմնական պահը հանգում է իրավունքի՝ որպես իրականության կամ գաղափարի կամ հարաբերության, և լայն իմաստով օրենքի՝ որպես դրա իշխանական ձևի հարաբերակցության հիմնահարցին: Հետևաբար, իրավահասկացողության երկու հիմնական տիպն են լեգիստական-նորմատիվային-պոզիտիվական իրավահասկացությունը և իրավաբանական, այսինքն՝ իրավունքն ու օրենքը տարբերակող իրավահասկացողությունը: Դրանցից ամեն մեկն իր մեթոդաբանական դիրքերից հիմնավորում է իր ճշմարտացիությունը: Հետևաբար՝ մենք փորձենք ոչ թե հիմնավորել, թե դրանցից որն է ճշմարիտ, այլ կանգ առնենք այն հարցի շուրջ, թե դրանցից յուրաքանչյուրն ինչ արժանիքներ ու թերություններ ունի:

Իրավահասկացողության լեգիստական կամ նորմատիվային կամ, որ նույնն է, պոզիտիվիային վարկածներն ունեն հետևյալ արժանիքները.

1) շեշտադրելով իրավունքի ձևական-որոշակի կողմերը, իրավունքի մատնանշում հասկանալով միայն դրա դրսևորման ձևերը, օրինակ՝ օրենքը, իրավունքի հետ առնչվող սուբյեկտների համար հեշտացնում է իրավական պահանջների ճանաչումը, որովհետև օրենքը կամ այլ իրավական նորմատիվ ակտերն առկա, երևացող պաշտոնական փաստաթղթեր են, որոնց բովանդակությունը մատչելի ու յուրացնելի է: Հետևաբար, հեշտանում է նաև իրավական պահանջների կենսագործումը կիրառումը կյանքում,

2) քանի որ պետական իշխանությունն իր հրամանով ծնում է իրավունք, այն է՝ օրենք, ապա լեգիստական իրավահասկացությունը պետությանը կարծես թե վերածում է «երկրային աստվածի», որն օրենքի միջոցով ձեռք է բերում լայն հնարավորություններ ազդելու հասարակական ռազմավարական և մարտավարական զարգացման վրա:

Լեգիստական իրավահասկացության թույլ կամ թերի կողմերից են.

1) ընդունելով այն հանգամանքը, որ օրենքների բովանդակությունը որոշում է պետությունը, այս մոտեցումը գերազանահատում է պետության դերը հասարակական հարաբերությունների կարգա-

վորման գործում: Բայց չէ որ պետությունը կարող է նաև չսահմանել արդյունավետ և լավ օրենքներ, բավարարվել արդեն եղած օրենքներով, այդպիսով կասեցնելով հասարակության զարգացումը: Այսպիսով օրենքականությունը ջատագովելով իշխանությունը, գերազնահատում, բացարձակացնում է նրա օրինաստեղծ հնարավորությունները,

2) օրենքականությունն անտեսում է օրենքների բովանդակային կողմը, դրանց կապը հասարակության տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և հոգևոր գործոնների հետ: Ջատագովելով իշխանությունը՝ որպես իրավաստեղծի, օրենքականությունը նախադրյալ է ինքնակալական պետության ձևավորման համար,

3) լեգիստական իրավահասկացությունը նախադրյալներ է ստեղծում իրավական կամայականության համար: Պետական իշխանությունն իր հրամանով ծնում է իրավունք: Հետևաբար, այն ինչ հրամայում է իշխանությունը, իրավունք է: Դրանով իսկ իրավունքի տարբերությունը կամայականությունից զրկվում է անկախ և բովանդակային իմաստից: Նման մոտեցման պարագայում իրավունքը ձեռք է բերում սուբյեկտիվ և ձևային բնույթ: Որոշակի սուբյեկտի (պետության մարմնի) կողմից, որոշակի ձևով (այս կամ այն ակտի՝ օրենքի, հրամանագրի, որոշման և այլն) հաստատված ակնհայտ կամայականությունը վերածվում է իրավունքի,

4) Պաշտոնապես գործող՝ դրական իրավունքի դրույթները սահմանվում են պետության կողմից և ապահովված են պետական հարկադրանքով: Դա, անշուշտ, այդպես է: Սակայն միայն այդ հանգամանքի ընդունումը բավարար չէ իրավունքի պատշաճ հասկացության կառուցման համար, քանի որ նման լեգիստական բնորոշման մեջ չկա իրավունքը կամայականությունից, իրավական պատշաճ նորմն իշխանության կամայական սահմանումից, իրավական օրենքը ոչ իրավական օրենքից տարբերելու որևէ չափանիշ:

Իրավաբանական իրավահասկացողության ցանկացած վարկած ունի հստակ երևացող և պատմականորեն հաստատված առավելություններ կամ արժանիքներ: Դրանցից հատկապես կարելի է նշել.

1) տարբերելով իրավունքը և օրենքն իրավաբանական իրավա-

հասկացությունն առաջ է քաշում «ոչ իրավական օրենքի» գաղափարը, գտնելով, որ դրանք պետք է վերացվեն կամ համապատասխանեցվեն իրավունքին, այսինքն՝ իրավահավասարությանը, ազատությանը, արդարությանը, բնական իրավունքներին: Այդ պահանջի արդյունքում իրավական կարգավորման կառուցակարգում նախատեսվում են համապատասխան ընթացակարգեր,

2) օրենքը դիտարկելով իրավունքի դրսևորման ձև, երևույթ, իրավաբանական իրավահասկացողությունն ի դեմս իրավունքի տեսնում է կողմնորոշիչ պետության և նրա մարմինների համար: Վերջիններս օրենքները ստեղծելիս և կիրառելիս պետք է հետևեն իրավունքին, ինչը երաշխիք է, որ պետությունը չի դառնա կամայականության աղբյուր,

3) իրավունքի և պետության հարաբերակցությունում առաջնությունը տալիս է իրավունքին, ինչ նախադրյալ է իրավական պետության կազմավորման և կայացման համար, պետության, որում գերակայում են իրավական օրենքները:

Իրավաբանական իրավահասկացողությունն ունի նաև թույլ կողմեր, մասնավորապես.

1) տարբերակելով իրավունքը և օրենքը, այս իրավահասկացությունը ծնում է հակասություն իրավունքի և օրենքի միջև, ինչը կարող է դառնալ տարբեր, իրար հակասող իրավական արարքների, իրավական լուծումների, քաղաքական գործողությունների պատճառ, և դրանով իսկ ծնել իրավական և այլ կոնֆլիկտներ,

2) իրավաբանական իրավահասկացությունը, հատկապես բնական իրավունքի տեսությունը, ջատագովելով վերացական բնական իրավունքները, իրավահասկացողությունը գործող, պոզիտիվ իրավունքից շեղում, տանում է դեպի իրավագիտակցություն, ինչը զանազան ժողովուրդների, մարդկանց շրջանում կարող է լինել տարբեր: Այդ դեպքում իրավականության ու օրինականության չափանիշ է դառնում իրավագիտակցությունը, ինչը նպաստում է իրավախախտումներին:

Այսպիսով, իրավունքի լայն և խոր ճանաչման համար բոլոր հիմնական բնորոշումների իմացությունը օգտակար է և ունի իրենում մեծ կրթիչ, դաստիարակիչ, ճանաչողական, արժեքային նշա-

նակություն: Այդ իմացությունը հարստացնում է իրավաբանին մեթոդաբանական առումով, զինում է նրան: Իրավահասկացողության բոլոր տիպերն էլ ունեն դրական և բացասական կողմեր: Մակայն մարդկության պատմական փորձը հաստատում է, որ չնայած իր որոշ թերություններին, իր արժանիքներով ու դրական կողմերով հասարակական զարգացման ու առաջադիմության համար ավելի կայուն ու նպաստավոր գործոնն են իրավաբանական (նաև բովանդակային ու խառը) իրավահասկացությունները և դրանց վրա կառուցված իրավական հայեցակարգերը:

ТИПЫ ПРАВОПОНИМАНИЯ: ИХ ДОСТОЙНСТВА И НЕДОСТАТКИ

Артуր Вагаршян

Заведующий кафедрой теории и истории государства и права ЕГУ, д.ю.н., профессор

Для более широкого и глубокого познания и эффективного применения права необходимо знание всех его определений права полезна. Оно имеет образовательное, воспитательное, познавательное и аксиологическое значение. Знание основных типов правопонимания является методологическим богатством юриста. Все типы правопонимания имеют как позитивные, так и отрицательные стороны. Однако исторический опыт человечества подтверждает, что юридические, а так же субстанциональные и смешанные типы правопонимания и основанные на них концепции права создают более стабильные условия для общественного развития и прогресса.

THE TYPES OF LAW UNDERSTANDING: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Artur Vagharshyan

Head of the YSU Chair Theory and History of State and Law, Doctor of Legal Sciences, Professor

The knowledge of all the basic features is necessary for the comprehensive and advanced understanding of law and has a great

educational, instructive, cognitive and valuable significance. This knowledge enriches lawyers in the terms of methodology. All types of legal understanding have their negative and positive sides. However, human history approves that despite its several disadvantages, with its advantages and positive sides, the legal (also contextual and combined) perceptions and the legal notions based on them are more stable and beneficial for the social development progress.

***Բանալի բառեր՝** իրավունք, հասկացություն, տիպարանություն, լեզվաստան, նորմատիվային, իրավաբանական իրավահասկացություն, բնական իրավունք, դրական իրավունք, ազատականություն:*

***Ключевые слова:** право, понятие, типология, легизм, нормативизм, юридическое правопонимание, естественное право, позитивное право, либерализм.*

***Key words:** law, perception, typology, legitime, normative, law perception, basic law, positive law, liberalism.*